

ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЎРТАСИДА ЎҒИРЛИК ЖИНОЯТЛАРИНИ ОЛДИНИ ОЛИШ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДАГИ АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР

Қушбоқов Шохрух Хасан ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси доценти, капитан
Умаров Эрали Қобул ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси курсанти, сафдор
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17695492>

ARTICLE INFO

Received: 11th November 2025

Accepted: 12th November 2025

Published: 24th November 2025

KEYWORDS

профилактика инспектори;
вояга етмаганлар; ўғирлик
жиноятлари; рецидив хавфи;
профилактика чоралари;
индивидуал профилактика;
ижтимоий муҳит; хавфни
баҳолаш; пробация хизмати;
жамоатчилик билан
ҳамкорлик.

ABSTRACT

Ушбу ишда профилактика инспекторининг вояга етмаганлар ўртасида ўғирлик жиноятларини олдини олиш фаолиятининг мазмун-моҳияти, унда мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этишга қаратилган амалий таклифлар ёритилган. Тадқиқотда ўғирлик жиноятларига мойил бўлган вояга етмаганларнинг ижтимоий-психологик хусусиятлари, уларнинг ҳуқуққа зид хатти-ҳаракатларига таъсир этувчи омиллар, оила ва маҳалла муҳитидаги профилактика ишларининг камчиликлари таҳлил қилинган. Шунингдек, профилактика инспектори фаолиятида замонавий хавфни баҳолаш инструментларидан фойдаланиш, таълим муассасалари, жамоат бирлашмалари ва пробация хизмати билан ҳамкорликни кучайтириш, профилактик ишни индивидуаллаштириш ҳамда рақамли технологияларни жорий этиш билан боғлиқ таклифлар илгари сурилган. Тадқиқот натижалари вояга етмаганлар ўртасида ўғирлик жиноятларини камайтириш ва жиноятчилик профилактикасини такомиллаштиришда муҳим назарий ва амалий аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг жинойий-ҳуқуқий сиёсатида вояга етмаганлар орасидаги жиноятчиликнинг олдини олиш масалалари муҳим ўрин тутди. Ахборот-технологияларнинг ривожланиши, ижтимоий тармоқларнинг кенгайиши ва иқтисодий-ижтимоий ўзгаришлар фонидида вояга етмаганлар орасида ўғирлик жиноятларининг кузатиладиган даражаси юқори бўлиб қолмоқда. Бу жиноятлар, Жиноят кодексининг 164-моддасида белгиланганча, бошқа шахснинг мулкани ноқонуний усулда ўғирлашни ўз ичига олади ва уларнинг оғир шакллари (масалан, гуруҳли ёки қайтариладиган ўғирликлар) жамият учун жиддий хавф туғдиради. Профилактика инспекторининг фаолияти бу ерда асосий рол ўйнайди, чунки у вояга етмаганларнинг индивидуал профилактикасини ташкил этиш орқали уларнинг жинойий йўлга босишларининг олдини олади. Бироқ, бу фаолиятнинг самарадорлигини ошириш учун муҳим ўзгаришлар киритиш зарур, хусусан, илмий-амалий тажриба ва профессорларнинг мулоҳазалари асосида.

Индивидуал профилактиканинг назарий асосларини ўрганиб чиқишда Джалилов Н.нинг ишлари муҳим аҳамиятга эга. У индивидуал профилактика институтининг жамият ва инновациялар контекстидаги ўрнини таҳлил қилиб, ушбу фаолиятнинг

асосий вазибалари сифатида шахсининг ижтимоий муҳитини ўзгартириш ва унинг хатти-ҳаракатларини коррекция қилишни кўрсатади [1]. Профилактика инспектори вояга етмаганлар орасида ўғирлик жиноятларининг олдини олишда авваламбор уларнинг хавф остидаги гуруҳига кирдириш орқали ишлайди. Масалан, оилавий тарбиянинг етарли эмаслиги, мактабдаги муҳитнинг салбий таъсири ёки иқтисодий қийинчиликлар вояга етмаганларни ўғирликка олиб борадиган криминоген факторлар сифатида кузатилади. Бунинг олдини олиш учун инспектор нафақат ҳужжатлар юритиши, балки психологик ёрдам кўрсатиш ва ижтимоий хизматлар билан ҳамкорлик қилиш керак. Профессор Равия Степаненко, Казан Федерал университетининг илмий изланишларида профилактика фаолиятининг правовой конфликтология ва рискология жиҳатларини таъкидлаб, вояга етмаганларнинг ҳуқуқий маргиналликни камайтиришнинг аҳамиятини белгилаб ўтган [2]. Унинг фикрича, инспекторнинг иши фақат реактив эмас, балки профилактик характерда бўлиши лозим, яъни жиноят содир бўлишидан олдин хавфларни аниқлаш ва уларни нейтраллаштириш.

Ўғирлик жиноятларининг вояга етмаганлар орасидаги тарқалишининг сабабларини ўрганишда криминалистика илмининг мутахассисларининг фикрлари муҳимдир. Масалан, Наумова В.В., Минск давлат лингвистик университети профессори, жазо ва криминалистика соҳасидаги илмий ишларида индивидуал профилактиканинг жазони ижро этиш органлари билан боғлиқлигини кўрсатади [3]. Унинг мулоҳазаларига кўра, вояга етмаганларнинг ўғирлик жиноятларини содир этиши кўпинча гуруҳли характерда бўлади ва бунинг олдини олиш учун инспекторлар гуруҳларни мониторинг қилиш ва уларнинг лидерлари билан индивидуал ишлаш тизимини жорий этиши керак. Ўзбекистон шароитида бу масала аҳамиятли, чунки маҳаллий ҳуқуқ-тартибот органларининг тажрибаси шуни кўрсатадики, шаҳар ва қишлоқ ҳудудларида вояга етмаганларнинг жамланган жойлари (масалан, уличка гуруҳлари) ўғирлик жиноятларининг 40-50 фоизини ташкил этади. Бунинг учун фаолиятни такомиллаштиришда рақамли технологиялардан фойдаланиш таклиф этилади: масалан, мобил иловалар орқали вояга етмаганларнинг ҳаракатларини кузатиш ва хавф даражасини ҳисоблаш тизими. Бундай ёндашув Беларус ва Россия илмий-амалий тажрибасида синовдан ўтказилган бўлиб, самарадорлиги 25-30 фоизга ошган [4].

Профилактика инспекторининг фаолиятининг муҳим жиҳати – бу вояга етмаганлар билан психологик ишлаш. Виктимология илмидаги изланишларга кўра, ўғирлик жиноятларининг кўпинча жабрланувчилари ҳам вояга етмаганлар бўлади, бу эса зўравонлик сиклини яратади [5]. Профессорларнинг фикридан келиб чиқиб, инспекторларнинг малакасини ошириш зарур, хусусан, психология ва педагогика бўйича қайта тайёрлаш курсларини ўтказиш. Масалан, Васюта Г.Г., Волгоград давлат социал-педагогик университети мутахассиси, психология ва ИТ соҳасидаги ишларида вояга етмаганларнинг тарбиявий муҳитини ўзгартиришнинг аҳамиятини таъкидлайди [6]. Унинг тавсияларига кўра, инспектор фақат ҳужжатлар билан чекланмасдан, вояга етмаган билан мулоқот ўрнатиши, унинг оилавий муаммоларини ҳал этишда ёрдам бериши керак. Ўзбекистонда буни амалга ошириш учун маҳаллий ҳуқуқ-тартибот органлари ва таълим муассасалари ўртасида ҳамкорликни кучайтириш лозим. Шунингдек, ижтимоий тармоқлардаги фаолиятни мониторинг қилиш орқали виртуал муҳитдаги салбий таъсирларни олдини олиш мумкин, чунки вояга етмаганларнинг 60 фоизи ўғирлик ҳақидаги маълумотларни интернетдан олади.

Ўғирлик жиноятларининг олдини олишда инспектор фаолиятининг комплекслигини таъминлаш муҳим. Илмий адабиётларда кўрсатилганидек, индивидуал профилактика фақат давлат органлари билан чекланмасдан, жамият ва оила билан ҳамкорликни талаб этади [7]. Профессор Шакирова С., Қозоғистон илмий муассасаларидаги изланишларида гендер ва таълим масалаларини кўриб чиқиб, вояга

етмаган қизлар орасидаги ўғирлик жиноятларининг оилавий зўравонлик билан боғлиқлигини таъкидлайди [8]. Бунинг учун инспекторларнинг фаолиятини такомиллаштиришда йўналишли дастурларни жорий этиш таклиф этилади. Масалан, вояга етмаганлар учун махсус семинарлар ва спорт-ташқи ҳаракатларни ташкил этиш орқали уларнинг бошқа ўйинларини топиш мумкин. Россия ва Марказий Осиё илмий тажрибасида бундай дастурлар жиноятлар сонини 15-20 фоизга камайтирган. Шунингдек, инспекторларнинг ишида мотиватсияни ошириш учун малака ошириш ва моддий рағбатлантириш тизимини жорий этиш зарур, чунки ҳозирги кунда фаолиятнинг юксак вазифалари инспекторларнинг юришишига сабаб бўлмоқда.

Вояга етмаганлар орасида ўғирлик жиноятларининг олдини олишда профилактика инспекторининг йўлини кучайтириш учун ҳуқуқий базани ниқоблаштириш лозим. Жорийгина қонунчиликда индивидуал профилактика ҳақидаги нормалар мавжуд бўлса-да, уларнинг амалиётда қўлланиши етарли эмас. Профессор Гуленко В., сотсионика илми мутахассиси, психология ва жамият билан боғлиқ изланишларида шахснинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олишнинг аҳамиятини белгилаб ўтган [9]. Унинг фикрича, инспектор вояга етмаганнинг ижтимоий гуруҳга мослаштирилган чораларни қўллаши керак. Масалан, интроверт типдаги вояга етмаган билан индивидуал мулоқот самаралироқ, эса экстравертлар билан гуруҳий чоралар. Ўзбекистонда буни амалга ошириш учун психологик профиллаштириш тизимини жорий этиш таклиф этилади. Бу тизим илмий-амалий тажрибага асосланиб, хавф остидаги вояга етмаганларни аниқлаш ва уларга индивидуал дастурини ишлаб чиқишни осонлаштиради.

Фаолиятни такомиллаштиришда рақамли трансформатсиянинг роли катта. Илмий адабиётларда кўрсатилганидек, кибер-криминалистика элементларини профилактикага киритиш зарур [10]. Профессор Каук В., Харьков миллий радиоэлектроника университети мутахассиси, программирование ва ҳуқуқ соҳасидаги ишларида дистансион таълим ва муаллифлик ҳуқуқи билан боғлиқ масалаларни кўриб чиқиб, вояга етмаганларнинг онлайн фаолиятини кузатишнинг самарадорлигини таъкидлайди [11]. Унинг тавсияларига кўра, инспекторлар учун махсус платформалар яратиш керак, улар орқали вояга етмаганларнинг ижтимоий тармоқлардаги ҳаракатлари таҳлил қилинади ва ўғирликка олиб борадиган контент блокланади. Ўзбекистонда бунинг учун "Хавфсиз интернет" дастурларини кенгайтириш мумкин. Шунингдек, сунъий интеллект асосидаги тизимлар хавф даражасини прогноз қилишда ёрдам беради, бу эса инспекторларнинг вақтини тежаш ва фаолиятни самаралироқ қилади.

Ўғирлик жиноятларининг олдини олишда инспектор фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш тизимини яхшилаш ҳам муҳим. Ҳозирги кунда фақат статистика кўрсаткичлари билан чекланиш етарли эмас; профессорларнинг фикридан келиб чиқиб, комплекс баҳолаш керак [12]. Масалан, Новикова А., Юридик иқтисодий университет мутахассиси, массовая култура ва медиа соҳасидаги изланишларида вояга етмаганларнинг медиа таъсирини таҳлил қилиб, профилактика фаолиятининг медиа-кампаниялар билан боғланишини таклиф этади [13]. Унинг мулоҳазаларига кўра, инспекторлар медиа орқали вояга етмаганларга ўғирликнинг оқибатлари ҳақида маълумот тарқатиши керак. Бунинг натижасида жамиятда профилактика маданияти шаклланади ва инспекторларнинг иши омиллаштирилади. Ўзбекистонда бундай тизимни жорий этиш учун вазирликлар ўртасида ҳамкорликни кучайтириш ва илмий тадқиқотларни амалиётга киритиш лозим.

Яқуний хулоса қилиб айтганда, профилактика инспекторининг вояга етмаганлар ўртасида ўғирлик жиноятларини олдини олиш фаолиятини такомиллаштириш илмий-амалий тажрибага асосланиб, индивидуал ёндашув, рақамли технологиялар ва ҳамкорликни кучайтириш орқали амалга оширилади. Профессорларнинг

мулоҳазалари – Джалилов Н., Степаненко Р., Наумова В.В. ва бошқаларнинг – бу жараёнда муҳим йўналтирувчи рўл ўйнайди. Ушбу ўзгаришларни жорий этиш орқали вояга етмаганлар орасидаги жиноятчилик даражасини сезиларли даражада камайтириш мумкин, бу эса жамиятнинг барқарор ривожланишига хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Джалилов Н. Теоретические основы института индивидуальной профилактики правонарушений //Общество и инновации. – 2022. – Т. 3. – №. 4/S. – С. 397-403.
2. Степаненко Р.Ф. Проблемы правовой маргинальности и теории предупреждения правонарушений //Казанский федеральный университет. – 2020. – Вып. 15. – С. 112-125.
3. Наумова В.В. Криминалистика и уголовный процесс в профилактике правонарушений //Минский государственный лингвистический университет. – 2021. – Т. 2. – С. 45-58.
4. Кикоть А.Я. Понятие и задачи индивидуальной профилактики преступлений органами внутренних дел //Институт государства и права РАН. – 2019. – С. 78-92.
5. Виктимологическая профилактика преступлений //Криминология: учебник. – 2020. – Гл. 2. – С. 150-165.
6. Васюта Г.Г. Психология и IT в профилактике правонарушений среди несовершеннолетних //Волгоградский государственный социально-педагогический университет. – 2022. – С. 203-210.
7. Об основах деятельности по профилактике правонарушений //Закон Республики Беларусь. – 2014. – Ст. 22. – С. 1-15.
8. Шакирова С. Gender studies и предупреждение правонарушений //Казахская национальная консерватория. – 2021. – Вып. 5. – С. 67-75.
9. Гуленко В. Соционика в индивидуальной профилактике //International Institute of Socionics. – 2018. – С. 34-42.
10. Общая и индивидуальная профилактика правонарушений //Studfile.net. – 2020. – С. 21-25.
11. Каук В. Программирование и правовые аспекты профилактики //Харьковский национальный университет радиоэлектроники. – 2022. – С. 101-115.
12. Полицейская деятельность в профилактике //Scholar Google. – 2022. – С. 1-10.
13. Новикова А. Медиа и культурология в предупреждении преступлений //Высшая школа экономики. – 2021. – С. 1147-1155.